

О. Д. Радченко, к.е.н., с.н.с., п.н.с. відділу податково-бюджетної політики ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ

У статті досліджено бюджетну підтримку сільськогосподарських підприємств з точки зору повноти та відповідності пріоритетам продовольчої безпеки. Оцінено стан нормативної бази бюджетної підтримки аграрного сектору України та виявлено її проблеми. Проведено аналіз та узагальнення досвіду надання бюджетної підтримки та її ефективності за рядом показників з використанням статистичних даних. Визначено напрями та систему заходів бюджетної підтримки, що сприяють підвищенню продовольчої безпеки країни в рамках Стратегії та Програми розвитку аграрного сектору на період до 2020 року. Рис.: 2, Бібліограф.: 11.

Ключові слова: продовольча безпека, бюджетна підтримка, аграрний сектор, Стратегічні напрями розвитку сільського господарства, програми підтримки аграрного ринку, аграрний бюджет.

Вступ. Продовольча безпека традиційно пов'язується з національною та економічною безпекою і є домінуючою у цій структурі. Вона залежить від факторів рівня розвитку аграрного сектора та переробної і харчової промисловості; експортно-імпортних операцій; купівельної спроможності населення; ефективної фіскальної політики держави, зокрема бюджетного фінансування та ін.

Україна за природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце у світі, проте цей потенціал використовується недостатньо ефективно, а тому фіскальна політика має низку завдань щодо продовольчої безпеки, аби поліпшити та докорінно змінити ситуацію.

Державна політика із забезпечення продовольчої безпеки визначається відповідними нормативними актами згідно з п.17 ст.92 Конституції України. У законі Про продовольчу безпеку України у ст. 8 передбачено, що для реалізації основних напрямів державної політики у сфері формування продовольчої безпеки розробляються державні цільові програми продовольчої безпеки.

Згідно ст. 2 Закону «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» її мета спрямована на досягнення стратегічних цілей гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави [1]. Така ж мета ставиться у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [9], де зазначено, що пріоритетними напрямами досягнення стратегічних цілей є забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом: формування стратегічних продовольчих запасів; забезпечення обсягів виробництва відповідно до вимог продовольчої безпеки та можливості реалізації експортного потенціалу; моніторинг та прогнозування ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, реагування на ринкові ризики.

Таке широке коло завдань дає змогу констатувати, що за всяких умов необхідне втручання держави в економічний механізм господарювання аграрного сектору і головна мета при цьому –

гарантування продовольчої безпеки. Найбільш дієвими заходами державного регулювання на даний час є механізм податкового стимулювання та бюджетного фінансування. При цьому перший відноситься переважно до непрямих, а другий – до прямих методів підтримки сільгоспвиробників: конкурентоспроможності як організаційної форми, рівня їх доходів, виробничого потенціалу та безперервності процесу відтворення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням державного регулювання та фінансування забезпечення продовольчої безпеки значну увагу приділяли вітчизняні учені: М. Калінчик [4], В. Немченко [5], П. Саблук, Л. Тулуш, Ю. Лупенко, В. Мессель-Веселяк [9] та ін. Однак незавершеність наукових розробок саме бюджетного фінансування та суттєва значущість проблеми продовольчої безпеки для держави підтверджують актуальність дослідження.

Мета і завдання. Метою дослідження є розгляд стану й обґрунтування відповідності основних заходів та механізмів бюджетної підтримки забезпеченню продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід розвитку ринкового господарства доводить, що внаслідок специфічних особливостей, сільське господарство та продовольчий ринок не є саморегулюючими системами. Це потребує їх державного регулювання. Продовольча безпека згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначається як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Дослідниками, зокрема В.В. Немченком [5], продовольча безпека визначена як «здатність задовольняти потреби населення в продовольстві в умовах обмежених фінансових, екологічних можливостей держави згідно з науково-обґрунтованими нормами, індивідуальних особливостей людини та її платоспроможності та рівня цін».

Важливість проблеми підтверджують і дослідники інших країн, зазначаючи, що продовольча

безпека «поряд з військовою безпекою і спільно з нею забезпечує незалежність держави і значною мірою гарантує її надійне існування» [6]. Також визначено, що «за світовими стандартами продовольча безпека держави забезпечується при виконанні ряду умов: виробництво не менше 80% продовольства; постійна підтримка аграрного сектору з боку держави; доходи населення повинні забезпечити можливість придбання ним продуктів харчування за науково обґрунтованими нормами» [6]. Межа продовольчої безпеки знаходиться за різними оцінками на рівні імпорту продовольства від 18% до 35% від загальної потреби [8]. За оцінкою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) порогом продовольчої безпеки є 20 % імпорту порівняно із загальним обсягом потреби в продовольчих товарах [7].

У Міністерстві аграрної політики і продовольства (далі МАПіП) визнано, що Україна повністю забезпечує внутрішню продовольчу безпеку, тому галузь має орієнтуватися на зовнішні поставки агропродукції, нарощуючи їх з кожним роком. Саме тому «роль України у забезпеченні світової продовольчої безпеки дуже велика. До того ж, маємо великий потенціал для нарощування виробництва. І оскільки всередині країни споживання продовольства не буде значно зростати, воно може бути направлено на експорт» [10; 11].

Цей висновок піддає критиці М.Калінчик [4], зазначаючи що «щодо продовольчої безпеки, то ... обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та її експорту не є індикаторами продовольчої безпеки, її показує відносна кількість споживання продуктів харчування власним українським народом у необхідній кількості й асортименті».

На думку О. Сидоренко [8] «гарантування продовольчої безпеки кожної окремої країни є однією із ключових функцій держави, адже стабільне виробництво продуктів харчування, доступність їх отримання та споживання за рахунок власного виробництва та імпорту можливе лише під контролем державних органів. Тільки держава може правильно подбати про запаси продовольства, використовуючи механізми підтримки виробників основних продуктів харчування, регулювання експорту і митно-тарифної політики. Саме на державному рівні можна вирішити проблему соціального захисту населення».

Таким чином, можна констатувати, що продовольча безпека починається з гарантування вирощування і збуту власної сільськогосподарської продукції і з множини усіх аспектів, притаманних проблемі, саме в цьому ракурсі її розглядаватимемо.

Конкретні механізми забезпечення продовольчої безпеки описані Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року, а саме державне цінове регулювання шляхом аграрної інтер-

венції – продажу або придбання сільськогосподарської продукції з метою забезпечення цінової стабільності. Також механізм заставних закупівель, коли Аграрний фонд у якості кредитора надає бюджетну позику виробнику під заставу зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання. На даний час гарантування продовольчої безпеки напряму пов'язують з діяльністю Аграрного фонду. Зокрема, його засновниками в 2005 році: підкреслювалось: «від роботи Аграрного фонду залежить продовольча безпека України. За рахунок державних інтервенцій він регулює ціни на основні соціально-значимі товари і є регулятором ринку» [10]. Застосовується і механізм фінансової підтримки суб'єктів господарювання – здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів шляхом субсидування частини плати (процентів чи лізингових платежів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті.

Що стосується прямих заходів гарантування продовольчої безпеки, то до 2011 року бюджетне фінансування за програмами поділялось на заходи підтримки ринку та заходи фінансування безпосередньо аграрного сектору, ефективність виконання яких розглянуто у звіті Рахункової палати [3]: на розвиток аграрного ринку на період 2008-2011 рр. було заплановано 43 заходи на суму 26,2 млрд грн, фактично виконано 34 на суму 20,0 млрд грн, або на 79%.; щодо фінансового забезпечення, то у цей же період передбачалося виконання 4 заходів з обсягом фінансування 7,5 млрд грн., а фактично діяло 3 в обсязі 4,4 млрд грн, або 58% від прогнозного рівня.

З 2012 року у Державному бюджеті [1] для МАПіП закладаються більш сконцентровані програми, але основні напрями підтримки зберігаються. У структурі бюджетної підтримки близько 2/3 всього обсягу коштів надається за програмами, які найбільше спотворюють торгівлю і виробництво, оскільки домінують прямі субсидії на виробництво та на підтримку відтворення засобів виробництва.

Загальна динаміка рівня державної підтримки сільського господарства за останні роки відносно стабільна (рис. 1). Загальний бюджет МАПіП, як видно з рисунка, коливається незначно за аналізований період. Поворотні кошти бюджетного фінансування мають очевидну спадну тенденцію, і запланований на 2014 рік рівень навряд чи вдасться досягти через обмежені бюджетні можливості.

За даними форми 50 с.г [2], на рівні сільськогосподарських підприємств пряма бюджетна підтримка має тенденцію до зниження, - у 2013 р. вона склала 45 % рівня 2008 р., коли така підтримка була найвищою. Стабільність досягається за рахунок заходів непрямой підтримки, - спеціального режиму ПДВ, який зріс з 2,4 млрд грн у 2008 році до 14,3 млрд грн у 2013 році.

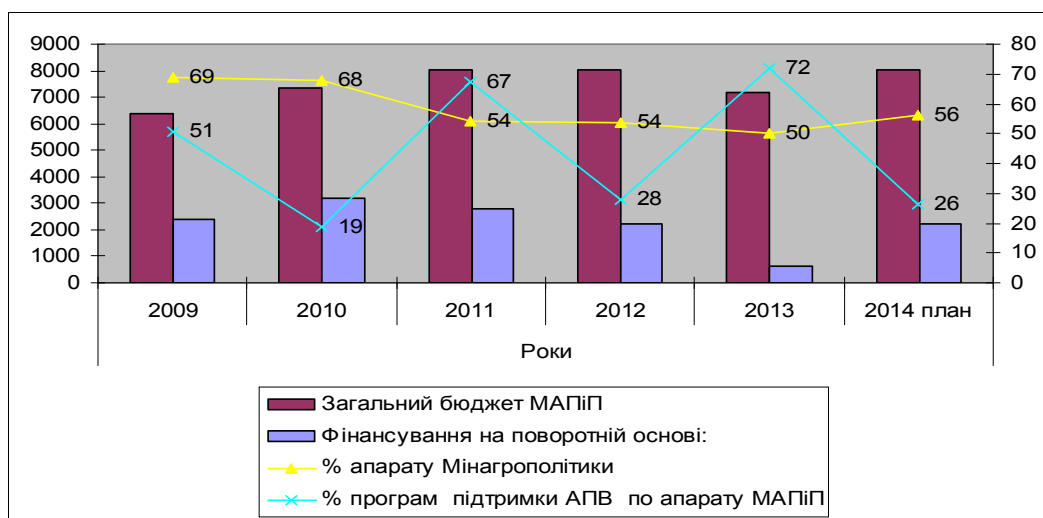

Рис. 1. Динаміка бюджетного фінансування розвитку АПВ (млн грн), %.

Джерело: [1; 2].

Видатки державного бюджету, спрямовані на підтримку сільського господарства за останні 7 років зросли у 3,4 рази, синхронно з ростом видатків за спеціальними режимами оподаткування, що відповідає тенденції загальної суми підтримки на 1 га посівних площ (рис. 2). За цей же період

обсяг валового виробництва сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 року зріс лише на 21%, а відношення загальної суми державної підтримки до обсягу валової продукції зросло з 3,4% у 2006 році до 11,0% у 2012 році.

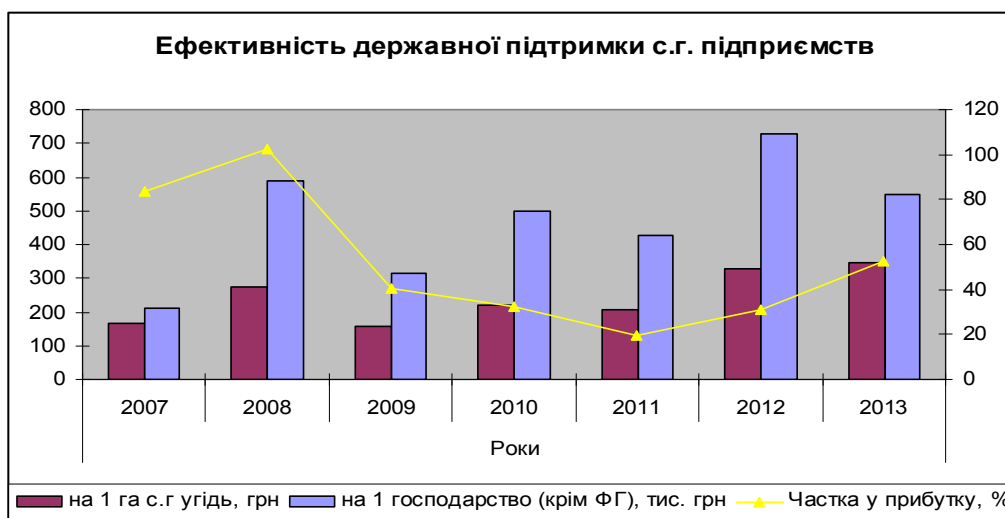

Рис. Ефективність державної підтримки сільськогосподарських підприємств за 2007-2013 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [2]

Зважаючи на те, що рівень підтримки більш варіативний на одне господарство, але відносно стабільний на 1 га угідь, можна зробити висновок, що бюджетною підтримкою користуються великі господарські структури.

У 2014 році в Державному бюджеті закладена підтримка аграрного сектору через видатки та кредитування у сумі 10,73 млрд грн. Це складає близько половини мінімальної потреби аграрної галузі, яку експерти оцінюють у 20 млрд грн щорічно. Підтримка по апарату МАПіП за програмами розвитку сільського господарства та його інфраструктури запланована у розмірі 8,51 млрд грн, що на 10% нижче рівня 2013 року.

Загалом у Державному бюджеті на аграрну

галузь у 2014 році закладено 1,84% усіх видатків, тоді як у 2006 році на них припадало 5,05%. Оскільки по рівневі створюваного ВВП аграрна галузь є бюджетоформуючою, такі показники підтримки не дозволяють забезпечити необхідний рівень фінансування, навіть той, що визначений у галузевих рамкових законах.

Особливістю Державного бюджету та бюджету аграрної галузі на 2014 рік є те, що його виконання відбуватиметься у складних економічних та політичних умовах, тому бюджетна підтримка зберігає традиційні та наражається на нові ризики.

У відносно стабільні періоди розвитку економіки фактичне виконання бюджетів по видатках

МАПіП складало 70% у 2011-2013 рр. та 54% по видатках апарату, залишається значний ризик недофінансування уже закладених у бюджеті 2014 року програм. Існують високі ризики згорання багатьох бюджетних програм через проблеми формування фондів. Оскільки по видатках МАПіП на загальний фонд припадає 56% у 2014 році, то майже 40% бюджетного фінансування напряму залежить від спеціальних зборів, які в умовах політичної нестабільності утруднені.

У бюджеті відсутні задекларовані урядом програми підтримки малих форм господарювання, обслуговуючих кооперативів та особистих селянських господарств. Якщо для фермерських господарств передбачено кредитування у розмірі 27,9 тис. грн, яких явно замало на розвиток майже 42 тис. таких господарств, то фінансування інших форм малого бізнесу та приватного підприємства відсутні.

У 2014 році передбачається більшість програм, що діяли у попередніх бюджетних періодах, тобто спостерігається наступність у політиці підтримки. Обсяги бюджетної підтримки на 2014 рік у порівнянні з 2013 роком збільшено на: підтримку розвитку хмелярства та садівництва, які у структурі видатків апарату МАПіП складають 14,3%, фінансову підтримку заходів у АПК (4,2% у структурі); заходи загального керівництва та управління. Зменшено видатки на: державну підтримку галузі тваринництва (18,4% у структурі); заходи по боротьбі зі шкідниками і хворобами; витрати Аграрного фонду на формування інтервенційного фонду (10,2% у структурі).

Для належного бюджетного забезпечення галузі, відповідно до Стратегії розвитку аграрного сектору на період до 2020 року [9], бюджетна підтримка на тривалу перспективу передбачає: запровадження середньострокового бюджетного планування; надання переваги державній підтримці у здійсненні заходів щодо ефективного розподілу ресурсів в аграрній сфері; запровадження

цільової підтримки на поворотній основі; перехід до переважно компенсаційних виплат; пріоритетне фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів на засадах державно-приватного партнерства; встановлення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціально-економічної ролі господарств для сільських громад, агроекологічних вимог та прозорості у забезпеченні проходження бюджетних коштів тощо.

Висновки. Таким чином, роль аграрного бюджету у формуванні продовольчої безпеки зводиться до того, що ним передбачено низку комплексних заходів для розвитку потенціалу агропромислового комплексу. Враховуючи ці вимоги, у 2014 році розробляється Державна програма розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року, у тому числі і вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки», у якій будуть викладені конкретні шляхи, способи і механізми реалізації Стратегії. Для бюджетного фінансування це насамперед передбачає підтримку дрібнотоварного та середнього товаровиробника та збереження інфраструктури сільських територій.

Порівняно з іншими країнами за показником виробництва зерна на душу населення Україна має значний потенціал (понад 1 т проти 450 кг), але у забезпеченні продовольчої безпеки ще не сформована належна інституційна база. До цих пір не розроблено критерії формування стійкого балансу виробництва і розподілу продовольства в суспільстві, а це значно обмежує регулятивні можливості державних інститутів на відповідних ринках. Відсутня також система моніторингу за виконанням державних програм бюджетної підтримки. Тому необхідно створити комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства (в рамках висвітлених у дослідженні проблем) та передбачити у Державному бюджеті ресурси на ці цілі.

Список використаної літератури:

1. Верховна Рада України // [Електронний ресурс. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 19.10.2014). — Назва з екрана.
2. Державна служба статистики // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.10.2014). — Назва з екрана.
3. Звіт Рахункової палати Про результати виконання заходів // [Електронний ресурс. Режим доступу: www.as-rada.gov.ua/doccatalog/.../Selo_2015... (дата звернення: 14.09.2014). — Назва з екрана.
4. Калінчик М. Продовольча безпека: уявна і реальна // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/prodovolcha-bezpeka-uavna-i-realna> (дата звернення: 14.09.2014). — Назва з екрана.
5. Немченко В. В. Пробовольча безпека України // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/849.pdf> (дата звернення: 14.09.2014). — Назва з екрана.
6. Нехода Е. В. Продовольственная безопасность и государственная поддержка сельского хозяйства в интерпретации ВТО. Вестник Томского государственного университета, Выпуск № 377. Томск, 2013. - С. 123-128.
7. Продовольственная и сельскохозяйственная Организация объединенных наций // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.fao.org/home/ru/> (дата звернення: 19.10.2014). — Назва з екрана.
8. Сидоренко О. Продовольча безпека України неможлива без державного регулювання АПК // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/216-prodovolcha-bezpeka-ukrayini-nemozhliva-bez-derzhavnogo-regulyuvannya-ark.html> (дата звернення: 19.10.2014). — Назва з екрана.
9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Луценка, В.Я. Месель-Веселяка / Наукове видання К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. - 112 с.

10. Схеми часів Януковича отримують друге дихання // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26563062.html> (дата звернення: 19.10.2014). — Назва з екрана.

11. Україна стане щитом світової продовольчої безпеки // [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.info-kmu.com.ua/2014-01-20-000000pm/article/17875550.html> (дата звернення: 19.10.2014). — Назва з екрана.

Радченко О.Д. Продовольственная безопасность Украины как цель бюджетной поддержки аграрного сектора.

В статье исследовано бюджетную поддержку сельскохозяйственных предприятий с точки зрения полноты и соответствия приоритетам продовольственной безопасности. Оценено состояние нормативной базы бюджетной поддержки аграрного сектора Украины и выявлены ее проблемы. Проведен анализ и обобщение опыта предоставления бюджетной поддержки и эффективности по ряду показателей с использованием статистических данных. Определены направления и систему мер бюджетной поддержки, способствующих повышению продовольственной безопасности страны в рамках Стратегии и Программы развития аграрного сектора на период до 2020 года. Рис. : 2, Библиограф. : 11.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, бюджетная поддержка, аграрный сектор, Стратегические направления развития сельского хозяйства, программы поддержки аграрного рынка, аграрный бюджет

Radchenko O.D. Purpose of budgetary support to the agricultural sector of Ukraine Food Security.

The paper investigated the budgetary support of agricultural enterprises in terms of matching the priorities of food security. Assess the state of the regulatory framework of budget support Ukraine's agricultural sector and identified its problems. The analysis and synthesis of experience in providing budget support and the effectiveness of a number of indicators using statistical data. The directions and the system of budgetary support to help improve food security in the framework of development policies and programs of the agricultural sector for the period up to 2020. Fig. 2, bibliography.: 11.

Keywords: food security, budget support, the agricultural sector, strategic directions of development of agricultural support programs for the agricultural market, the agricultural budget

Дата надходження до редакції: 17.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Чупис А. В.

УДК 339.137.2:338

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Т. В. Хворост, к.е.н., Сумський національний аграрний університет

В статті розглянуто підходи до визначення понять економічний механізм та організаційно-економічний механізм. На основі вивчення різних точок зору учених-економістів для визначення категорії економічний механізм і структури його побудови, а також з метою максимізації економічного ефекту конкурентоспроможності переробних підприємств в умовах глобалізації пропонується структура організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності, який заснований на розробленій моделі вагів прийняття управлінських рішень щодо вироблення якісної чи фальсифікованої продукції. Визначені його особливості та структура з метою підвищення ефективності господарської діяльності підприємства.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, економічний механізм, молокопереробні підприємства, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтеграції у європейський економічний простір, набуття України членства у СОТ та, як наслідок, посилення міжнародної конкуренції вирішальним фактором успішної діяльності для підприємства, стає підвищення конкурентоспроможності. Не дивлячись на велику увагу, що приділяється проблемі конкурентоспроможності загалом, та конкурентоспроможності молокопереробних підприємств зокрема, до цього часу недостатня увага приділяється дослідженню проблем фор-

мування організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємств молочної промисловості як складової його економічного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Різноманітні аспекти цієї проблематики досліджено у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Л. Абалкін, П. Буніч, М. Круглов, А. Кульман, Т. Ландіна, Дж. Лафта, Ю. Лузан, Е. Мінаєв, В.П. Москаленко, Т. Мостенська,